

שילוב בדואים בהשכלה גבוהה הערכת הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר

דגנית לוי פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

דוח זה נכתב במסגרת הערכת התוכנית להרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה
לערבים, דרוזים וצ'רקסים
המחקר הוזמן על ידי המועצה להשכלה גבוהה ומומן בסיועה

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תקציר ותמצית מנהלים): אוולין איבל
תרגום לערבית (תקציר ותמצית מנהלים): נביה בשיר
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ת"ד 3886 ירושלים 91037

טלפון: 02-6557400 | פקס: 02-5612391

brookdale.jdc.org.il

ירושלים | טבת תשע"ט | דצמבר 2018

עוד פרסומים של המכון בנושא

אייל, י., קינג, י., פרנקל, מ. ותירוש, א. (2018). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בנגב (החלטת ממשלה 3708): דוח מסכם. דמ-772-18.

תירוש, א. ואייל, י. (2018). מדדים חברתיים-כלכליים של האוכלוסייה הבדואית בנגב. דמ-774-18.

בן סימון, ב.; לוי, ד. וכאהן-סטרבצ'ינסקי, פ. (2018). השתלבות צעירים יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה: גורמים מסייעים וחסמים. מ-149-18.

הנדין, א. ובן רבי, ד. (2016). תוכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל: דיווח ביניים על מערך התמיכה בסטודנטים נכון לסוף שנת הלימודים תשע"ו (2015/16). דמ-741-16.

הנדין, א. ובן רבי, ד. (2015). תוכנית הנגישות לשילוב ערבים, דרוזים וצ'רקסים בהשכלה גבוהה: ממצאים ראשוניים ממחקר הערכה על יישום מערך התמיכה בסטודנטים.

אייל, י., חסן, ס., פרנקל, מ. וקינג, י. (2016). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בדרום: חינוך. דוח שני על החלטת הממשלה 3708. דמ-738-16.

סופר-פורמן, ח., אייל, י., חסן דאהר, ס. ופרנקל, מ. (2016). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בדרום (החלטת הממשלה 3708): דוח ראשון. דמ-714-16.

הנדין, א. (2016). מהשכלה גבוהה לתעסוקה: הערכת תוכנית *Excel HT* לסטודנטים ערבים בתחום ההיי-טק: דוח מסכם. דמ-722-16.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ., עמיאל, ש. וקונסטנטינוב, ו. (2016). מצבם של צעירים בישראל בתחומי חיים מרכזיים. דמ-736-16.

בן רבי, ד. והנדין, א. (2013). הכנה להשתלבות מוצלחת בהשכלה גבוהה של סטודנטים ערבים: מחקר הערכה על תוכנית לשיפור המכינות הקדם-אקדמיות. דמ-643-13.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

רקע

דוח זה מסכם ממצאי מחקר הערכה על הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר - יישום ניסיוני של תוכנית לשילוב צעירים בדואים בהשכלה הגבוהה. מספר הסטודנטים הבדואים לתואר ראשון עלה בשנים 2010-2016 מ-942 ל-2,034¹. אולם, על אף התמיכה הנרחבת שקידמה את השתלבותם בהשכלה הגבוהה של כלל הסטודנטים הערבים, עדיין יש באקדמיה תת-ייצוג של האוכלוסייה הבדואית בנגב. הקשיים הרבים שאיתם מתמודדים הבדואים באקדמיה הובילו בשנים האחרונות לתהליך מעמיק של בחינה ותכנון, הן במכללה האקדמית ספיר והן ברמה הלאומית. מתוך כך יזמה המכללה את התוכנית שער לאקדמיה, על סמך ניסיון עבר ומתוך מחויבות לאוכלוסייה הבדואית בנגב. המועצה להשכלה גבוהה ובה הוועדה לתכנון ותקצוב אישרה הפעלה ניסיונית של התוכנית (פיילוט), בליווי מחקר הערכה, ותקצבה את הפיילוט. המחזור הראשון החל ללמוד בשנת 2015/16 (תשע"ו). מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל ערך את המחקר בשנים 2017-2018.

מטרת המחקר

המחקר נועד לסייע לוועדה לתכנון ותקצוב בהחלטה אם להמשיך בהפעלת הפיילוט ולאמצו כתוכנית לאורך זמן ובמוסדות נוספים. לשם כך התמקד המחקר בבחינת תהליך היישום מנקודת מבטם של הסטודנטים המשתתפים ושל בעלי תפקידים בפיילוט ובמכללה ובבחינת התרומות לסטודנטים על בסיס תפיסותיהם והישגיהם בלימודים.

שיטה

נבנה מערך מחקר המתבסס על מתודולוגיה משולבת - כמותית ואיכותנית (mixed methodology). מקורו של המידע האיכותני בראיונות וקבוצות מיקוד עם סטודנטים, אנשי מטה בפיילוט ובמכללה ואנשי מטה במוסדות אקדמיים נוספים בנגב. המידע הכמותי כולל מידע משלושה סקרי סטודנטים ומידע מנהלי מהמכללה האקדמית ספיר על הסטודנטים הבדואים משתתפי הפיילוט בהשוואה לבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים (שלא דרך הפיילוט) וליהודים הלומדים במכללה.

ממצאים

- מאפייני הקבלה של הסטודנטים הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים במכללה.
- שיעור המתמידים בלימודים בסוף שנה א' ללימודי התואר מקרב המתחילים את הפיילוט (כלומר, שיעורם של מי שסיימו שנתיים לימודים: שנת שער לאקדמיה ושנה א' ללימודי התואר) נמוך בהשוואה הן לבדואים שהתקבלו ישירות והן ליהודים.

¹ לא כולל האוניברסיטה הפתוחה. צעירים בדואים נוספים לומדים ברשות הפלסטינית ובחול"ל. אולם, מספרם המדויק אינו ידוע.

- נראה כי הסיוע שניתן בפיילוט עוזר לסטודנטים: מצבם הלימודי בסוף שנה א' טוב ממצבם הלימודי של הבדואים שהתקבלו ישירות; עם זה מצבם טוב פחות ממצבם של הסטודנטים היהודים.
- הסטודנטים שהתמידו בלימודים (לא הפסיקו ללמוד) הם קבוצת הסטודנטים החזקה מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט.
- בכל השנים מספר הסטודנטים שלמדו במסגרת הפיילוט היה נמוך מן היעד שהציבה המכללה.

סיכום

במחקר ביקשנו להבין איך לטייב את השילוב של צעירים בדואים באקדמיה, ולכן השאלה המרכזית שעליה ביקשנו לענות הייתה אילו מסוגי הסיוע ומדרכי העבודה בתוכנית שער לאקדמיה הם המשמעותיים ביותר כדי לקדם שילוב מוצלח של צעירים בדואים בהשכלה גבוהה? מצאנו כי התשובה היא שאין סוג סיוע אחד או דרך עבודה אחת משמעותיים, אלא שהמכלול שהתוכנית מציעה, הן מבחינת גיוון סוגי הסיוע והן מבחינת היקף הסיוע, הוא שמקדם שילוב מוצלח.

מספר הסטודנטים שהשתתפו בפיילוט נמוך מהציפיות, והישגיהם בלימודים מתונים יחסית. בכך יש כדי להעיד שנדרש המשך תהליך של למידה ופיתוח כדי להצליח במשימה של שילוב צעירים בדואים באקדמיה. המחקר העלה כמה תובנות אשר לאופן הרצוי של יישום התוכנית:

1. כדי לטייב את שילוב הבדואים באקדמיה, עבור רובם יש צורך בשנת הכנה הכוללת צבירת נקודות זכות אקדמיות.
2. יש יתרון ללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנת שער לאקדמיה, כהכנה ללימודים בשנה א' לתואר הראשון עם כלל הסטודנטים במכללה.
3. חשוב ללוות את הסטודנטים ולתת להם ייעוץ אישי לאורך כל שנות התואר.
4. יש עדיפות ללימודים באותו קמפוס במשך כל תקופת הלימודים.
5. יש חשיבות לניטור שוטף של מצב הסטודנטים ולמתן תגבור לימודי מותאם אישית.
6. נדרש המשך שיפור השליטה בשפות עברית ואנגלית.
7. חשוב לתת סיוע כלכלי לכלל הסטודנטים הבדואים.
8. יש לעודד את הסטודנטים הבדואים ללמוד מגוון רחב יותר של תחומי לימוד.
9. יש יתרון למבחני קבלה שיהיו הן משותפים לעוד מוסדות והן אחידים בין השנים.
10. נדרשת מחויבות המוסד לשילוב באקדמיה של צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב.
11. מוצע להעסיק במכללה עובדים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב, אשר יהוו מודל לחיקוי ויגבירו את תחושת השייכות של הסטודנטים הבדואים.
12. חשוב לוודא שניתן סיוע לכלל הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית הכללית במסגרת תוכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל, ללא קשר לתוכנית שער לאקדמיה.
13. נדרש שיפור התחבורה הציבורית למוסדות האקדמיים.

תמצית מנהלים

רקע

הדוח הנוכחי מסכם ממצאי מחקר הערכה על הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר - יישום ניסויי של תוכנית לשילוב צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב בהשכלה הגבוהה. פיילוט זה, כמו גם מחקר ההערכה, הם חלק מתוכנית וממחקר רחבים יותר על תוכנית "הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל" מטעם המועצה להשכלה גבוהה ובה הוועדה לתכנון ותקצוב.

מספר הסטודנטים הבדואים לתואר ראשון עלה בשנים 2010-2016 מ-942 ל-2,034². אולם, על אף התמיכה הנרחבת שקידמה את השתלבותם בהשכלה הגבוהה של כלל הסטודנטים הערבים, עדיין יש באקדמיה תת-ייצוג של האוכלוסייה הבדואית בנגב. הקשיים הרבים שאיתם מתמודדים הבדואים באקדמיה הובילו בשנים האחרונות לתהליך מעמיק של בחינה ותכנון, הן במכללה האקדמית ספיר והן ברמה הלאומית. מתוך כך יזמה המכללה את התוכנית שער לאקדמיה, על סמך ניסיון עבר ומתוך מחויבות לאוכלוסייה הבדואית בנגב.

שער לאקדמיה היא תוכנית לימודים ארבע-שנתית לתואר ראשון. מטרתה: לבחון דרכים מיטיבות לשילוב צעירים בדואים מהנגב בהשכלה הגבוהה. המועמדים לתוכנית משתתפים גם בתוכנית הקיץ "צעד לפני כולם" להיכרות עם האקדמיה, לחיזוק ראשוני של מיומנויות למידה ושפה והם נבחרים במבחני מיון לתוכנית. שנת הלימודים הראשונה בתוכנית נקראת "שנת שער לאקדמיה". מטרתה: להכין את הצעירים הבדואים ללימודים אקדמיים באמצעות שיפור שליטתם במיומנויות למידה ושפה והתנסות בלמידת קורסים אקדמיים. נוסף על מבחני המיון שנעשים במסגרת התוכנית "צעד לפני כולם", שנת שער לאקדמיה מהווה תהליך מיון נוסף ובוחנת את ההתאמה ללימודים אקדמיים בין הצעירים הבדואים לבין המכללה. בהתאם, שנת שער לאקדמיה כוללת קורסי מעטפת לשיפור מיומנויות למידה, שפה, מחשב וכישורים רכים וכן קורסים אקדמיים הזוהים בתוכנם וברמתם לקורסים אחרים במכללה, המלווים בתגבור לימודי נרחב. הסטודנטים לומדים בשנה זו בנפרד משאר הסטודנטים במכללה, ובכיתות קטנות. החל משנה א' ללימודים לתואר (השנה השנייה בתוכנית) הם משולבים בכיתות הרגילות כסטודנטים מן המניין, והם ממשיכים לקבל תגבור לימודי. לאורך כל התוכנית הסטודנטים מקבלים סיוע כלכלי נרחב; צוות התוכנית הכולל רכזת סטודנטים, עובד סוציאלי ורכזת של התוכנית מלווה אותם באופן אישי; והם משתתפים בפעילות חברתית של התוכנית.

הוועדה לתכנון ותקצוב אישרה הפעלה ניסיונית (פיילוט) של התוכנית, בליווי מחקר הערכה, ותקצבה את הפיילוט. מטרת הפיילוט הייתה לבחון את הכלים לשילוב איכותי של צעירים בדואים בלימודים לתואר ראשון. המחזור הראשון החל ללמוד בשנת 2015/16 (תשע"ו). מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל ערך את המחקר בשנים 2017-2018.

² לא כולל האוניברסיטה הפתוחה. צעירים בדואים נוספים לומדים ברשות הפלסטינית ובח"ל. אולם, מספרם המדויק אינו ידוע.

בדואים שרוצים ללמוד במכללה האקדמית ספיר יכולים להתחיל ללמוד גם בקבלה ישירה, כמו כל סטודנט אחר. בשלוש השנים האחרונות החלו ללמוד שם לתואר ראשון 498 בדואים, 66% מהם דרך הפיילוט ו-34% בקבלה ישירה (ראו עמודים 1-2).

המחקר

מטרת המחקר

המחקר נועד לסייע לוועדה לתכנון ותקצוב בהחלטה אם להמשיך בהפעלת הפיילוט ולאמצו כתוכנית לאורך זמן ובמוסדות נוספים. לשם כך התמקד המחקר בבחינת תהליך היישום מנקודת מבטם של הסטודנטים המשתתפים ושל בעלי תפקידים בפיילוט ובמכללה ובבחינת התרומות לסטודנטים על בסיס תפיסותיהם והישגיהם בלימודים.

מערך המחקר

נבנה מערך מחקר המתבסס על מתודולוגיה משולבת - כמותית ואיכותנית (mixed methodology). השימוש במתודולוגיה זו מאפשר להשמיע את קולם של כל המעורבים בפיילוט ולהבין לעומק תהליכים, ואלה יכולים לשמש בסיס להבניית המשך המחקר ולקבלת מידע מייצג, אובייקטיבי וסובייקטיבי על המשתתפים, תפיסותיהם ועמדותיהם. המידע האיכותני התקבל מראיונות ומקבוצות מיקוד עם סטודנטים, אנשי מטה בפיילוט ובמכללה ואנשי מטה במוסדות אקדמיים נוספים בנגב. המידע שהתקבל הינו מידע חשוב בפני עצמו, אך הוא היווה גם בסיס להכנת השאלונים לסקרי הסטודנטים. המידע נותח בעזרת תוכנת נרלייזר, כדי לאתר תמות משותפות ולבחון את מהימנותו. המידע הכמותי כולל מידע מנהלי על הבדואים משתתפי הפיילוט בהשוואה לבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים (שלא דרך הפיילוט) וליהודים הלומדים במכללה, וכן מידע משלושה סקרי סטודנטים - סקר מסיימי שנת שער לאקדמיה, סקר מסיימי שנה א' ללימודי התואר במסגרת הפיילוט וסקר משתתפי תוכנית הקיץ "צעד לפני כולם" (ראו עמודים 9-13).

עיקרי הממצאים

להלן ממצאים עיקריים מן המחקר:

מאפייני האוכלוסייה: רוב הסטודנטים בפיילוט הם צעירים עד גיל 21, רובם נשים, מרקע כלכלי חלש. שלישי הם דור ראשון להשכלה גבוהה (הראשונים מהמשפחה הגרעינית שלומדים באקדמיה); רק לחמישית מהסטודנטים יש לפחות הורה אחד בעל השכלה אקדמית (ראו עמודים 14-17).

- מאפייני קבלה ללימודים: ברוב מאפייני הקבלה, למשל הציון בבחינה הפסיכומטרית ורמת האנגלית, המאפיינים של הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים (ראו עמודים 17-19).
- שיקולי הסטודנטים ללמוד בתוכנית שער לאקדמיה: השיקולים העיקריים הם הסיוע הכלכלי שמוצע בפיילוט, היחס האישי, הייעוץ והליווי על ידי צוות הפיילוט וכן התמיכה הלימודית הנרחבת והמגוונת (ראו עמודים 20-21).
- מחויבות המוסד לשילוב צעירים בדואים: הנהלת המוסד הביעה מחויבות רבה למשימה זו; והיא שפיתחה את התוכניות

תקד"מ (תוכנית לשילוב במחלקה ללימודים רב-תחומיים, שפעלה במכללה בשנים 2011/12-2014/15) ושער לאקדמיה ומינתה ועדת היגוי ייעודית לשער לאקדמיה ובה חברים בכירים מן המכללה (ראו עמוד 21).

- **תחומי לימוד:** בעוד שפיזור הסטודנטים היהודים בין 16 המחלקות הקיימות במכללה הוא 10%-2% בכל מחלקה, הבדואים בפייולט ובקרוב המתקבלים ישירות מרוכזים בשיעור מאוד גבוה במחלקה ללימודים רב-תחומיים (35%-40% בהתאמה) (ראו עמודים 22-23).

- **התמדה בלימודים:** בהקשר זה הגדרנו התמדה בלימודים כהמשך לימודים עד סוף שנה א'. נערכה השוואה בין שלוש קבוצות: הבדואים שמשותפים בפייולט, הבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים והיהודים. לגבי הבדואים שמשותפים בפייולט נערכה השוואה בין שתי נקודות זמן: כל הסטודנטים שהחלו את הפייולט (את שנת שער לאקדמיה: N=112) לבין הסטודנטים שהחלו את שנה א' (ללא הסטודנטים שהפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה: N=77). לגבי המשותפים בפייולט נמצא כי מקרב הסטודנטים שהחלו את הפייולט, שיעור נמוך יחסית (58%) התמידו בלימודים עד סוף שנה א'. עם זאת, בקרב הסטודנטים שהחלו את שנה א' שיעור ההתמדה גבוה במיוחד - 84% בסוף אותה שנה. לשם השוואה, שיעור ההתמדה של הבדואים שהתקבלו ישירות ושל היהודים בסוף שנה א', הוא כ-70%. עיקר הפסקת הלימודים בפייולט התרחשה בשנת שער לאקדמיה, בגלל אי-עמידה בדרישות הלימודים או בדרישות המעבר לשנה א' וסיבות אישיות, משפחתיות או כלכליות (ראו עמודים 24-26).

שנת שער לאקדמיה

- **המצב הלימודי בתום שנת שער לאקדמיה:** נראה שבתום שנת שער לאקדמיה, המצב הלימודי של הסטודנטים שלמדו במחזור השני היה טוב ממצבם של חלק ניכר מן הסטודנטים שלמדו במחזור הראשון. הציון הממוצע בקורסי המעטפת היה דומה בשני המחזורים - כ-80; הציון הממוצע בקורסים האקדמיים של הסטודנטים מן המחזור השני היה גבוה ב-13 נקודות לעומת המחזור הראשון (73 לעומת 60 בהתאמה); גם שיעור המסיימים את שנת שער לאקדמיה בציון ממוצע "נכשל" בקורסים האקדמיים היה נמוך בהרבה בקרב הסטודנטים מן המחזור השני (13%) למול הסטודנטים מן המחזור הראשון (29%). נמצאו הבדלים מינוריים בלבד במאפייני הקבלה בין שני המחזורים. אך 45% מן הסטודנטים מן המחזור הראשון למדו קודם במכינה קדם-אקדמית, בעוד שבמחזור השני אף אחד מן הסטודנטים לא עשה זאת. ייתכן שהסטודנטים מן המחזור הראשון החלו מנקודת פתיחה נמוכה יותר (ועדות לכך היא אולי שנדרשו ללמוד במכינה כדי להתקבל ללימודים; ואולם לאחר המכינה נקודת הפתיחה שלהם אמורה הייתה להיות מחוזקת). ההבדלים בין שני המחזורים יכולים גם לנבוע משיפור בתהליך המיון הראשוני לפייולט, מפזור קצת שונה בין מחלקות המכללה ומשינויים שנעשו בתוכנית הלימודים, כלומר בקורסים האקדמיים שנלמדו בכל אחד מן המחזורים בשנת שער לאקדמיה. (ראו עמודים 27-28).

- **דרכי סיוע:** הרוב המכריע (75%-100%) של הסטודנטים נעזרו בכל מגוון דרכי הסיוע שהוצעו בפייולט. מדיווח הסטודנטים וצוות הפייולט עולה שללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנה זו יש יתרונות רבים. עוד דווח על קושי לעמוד בכל מטלות הלימודים, כיוון שתוכנית הלימודים עמוסה מאוד וכוללת הכפלה של שעות הלימוד בכל קורס אקדמי ומגוון רחב של קורסי מעטפת. ביחס לחלק מקורסי המעטפת טענו הסטודנטים שניתן לקצרם (למשל קורס הכרת המחשב). ככלל, מרבית הסטודנטים העריכו שרוב דרכי הסיוע תרמו להם במידה רבה (ראו עמודים 28-31).

- שיפור השליטה במיומנויות למידה ושפה: הסטודנטים העריכו כי הפיילוט תרם בעיקר ליכולתם לכתוב בשפה אקדמית ולשיפור שליטתם בשפה העברית. התרומה המועטה ביותר הייתה לשיפור השליטה בשפה האנגלית (ראו עמוד 34).
- הערכת החוויה האישית בלימודים: הסטודנטים דיווחו על חוויה אישית חיובית במכללה. למשל, מרביתם הסכימו שהחוקים והכללים במכללה הוגנים, שהם מרגישים שייכות למכללה ושיש להם "כתובת" כשהם נתקלים בבעיה לימודית, אישית או מנהלית (ראו עמוד 35).

שנה א' לתואר

- המצב הלימודי בסוף שנה א': המצב הלימודי של המתמידים בלימודים אשר סיימו שנתיים בפיילוט (כלומר, בלי הסטודנטים שהפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה) טוב משל הבדואים שהתקבלו ישירות אך פחות טוב משל היהודים, למשל בכל הקשור לצבירת נקודות זכות וציון ממוצע בסוף שנה א' (ראו עמודים 38-40).
- דרכי סיוע: הסטודנטים בשנה א' השתתפו בתגבור לימודי ב-11 קורסים סמסטריאליים, 73% בחרו לקבל חונכות אקדמית ו-49% בחרו ללמוד קורס אנגלית מורחב. כל הסטודנטים קיבלו סיוע כלכלי וכן תמיכה וליווי אישי מצוות הפיילוט והשתתפו בפעילות החברתית. בדומה להערכה של מסיימי שנת שער לאקדמיה, גם מרבית מסיימי שנה א' העריכו שדרכי הסיוע תרמו להם במידה רבה (ראו עמודים 36-37 וגם 43-45).
- צורך בסיוע נוסף: כשני שלישים מהמתמידים בלימודים אשר סיימו שנתיים בפיילוט דיווחו על צורך בסיוע לימודי נוסף: לדוגמה 62% - לשיפור המיומנויות הלימודיות, 57% - לשיפור השליטה באנגלית ו-50% - לשיפור השליטה בעברית; 87% מן הסטודנטים ציינו שהם צריכים סיוע כלכלי נוסף ו-50% זקוקים לייעוץ וליווי אישי נוספים (ראו עמודים 40-42).

דיווח כלל הסטודנטים בפיילוט על תפקודם בלימודים

- כצפוי, מסיימי שנה א' לתואר במסגרת הפיילוט דיווחו על תפקוד לימודי טוב מזה של מסיימי שנת שער לאקדמיה; שכן, מסיימי שנה א' סיימו שנתיים של לימודים אקדמיים. סביר להניח ששנת הלימודים הנוספת (קרי, שנת שער לאקדמיה) שיפרה אצלם את יכולת הבנת החומר הנלמד, כמו גם את שליטתם בעברית. בנוסף, הסטודנטים החלשים מבחינה לימודית הפסיקו ככל הנראה ללמוד בשנת שער לאקדמיה, ומסיימי שנה א' הם קבוצה חזקה יותר.
- לדוגמה, מקרב מסיימי שנה א', 77% מחפשים חומר לימודי לבד ו-60% מסכמים במהלך השיעור; ואילו מקרב מסיימי שנת שער לאקדמיה רק 51% מחפשים חומר לימודי לבד ו-46% מסכמים במהלך השיעור. במיומנויות נוספות התפקוד הלימודי, בקרב שתי הקבוצות, טוב פחות, בעיקר בקריאה באנגלית (ראו עמודים 46-48).

סיכום

- הדוח הנוכחי מרכז את ממצאי מחקר ההערכה על יישום התוכנית שער לאקדמיה במכללה האקדמית ספיר. מהמחקר עלה כי:
- מאפייני הקבלה של הסטודנטים הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים במכללה.
- שיעור המתמידים בלימודים בסוף שנה א' ללימודי התואר מקרב המתחילים את הפיילוט (כלומר, שיעורם של מי שסיימו

- שנתיים לימודים: שנת שער לאקדמיה ושנה א' ללימודי התואר) נמוך בהשוואה הן לבדואים שהתקבלו ישירות והן ליהודים.
- נראה כי הסיוע שניתן בפיילוט עוזר לסטודנטים: מצבם הלימודי בסוף שנה א' טוב ממצבם הלימודי של הבדואים שהתקבלו ישירות; עם זה מצבם טוב פחות ממצבם של הסטודנטים היהודים.
- הסטודנטים שהתמידו בלימודים (לא הפסיקו ללמוד) הם קבוצת הסטודנטים החזקה מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט.
- בכל השנים מספר הסטודנטים שלמדו במסגרת הפיילוט היה נמוך מן היעד שהציבה המכללה.

במחקר ביקשנו להבין איך לטייב את השילוב של צעירים בדואים באקדמיה, ולכן השאלה המרכזית שעליה ביקשנו לענות הייתה אילו מסוגי הסיוע ומדרכי העבודה בתוכנית שער לאקדמיה הם המשמעותיים ביותר כדי לקדם שילוב מוצלח של צעירים בדואים בהשכלה גבוהה? מצאנו כי התשובה היא שאין סוג סיוע אחד או דרך עבודה אחת משמעותיים, אלא שהמכלול שהתוכנית מציעה, הן מבחינת גיוון סוגי הסיוע והן מבחינת היקף הסיוע, הוא שמקדם שילוב מוצלח (ראו עמודים 57-61).

מספר הסטודנטים שהשתתפו בפיילוט נמוך מהציפיות, והישגיהם בלימודים מתונים יחסית. בכך יש כדי להעיד שנדרש המשך תהליך של למידה ופיתוח כדי להצליח במשימה של שילוב צעירים בדואים באקדמיה. המחקר העלה כמה תובנות אשר לאופן הרצוי של יישום התוכנית:

1. כדי לטייב את שילוב הבדואים באקדמיה, עבור רובם יש צורך בשנת הכנה הכוללת צבירת נקודות זכות אקדמיות.
2. יש יתרון ללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנת שער לאקדמיה, כהכנה ללימודים בשנה א' לתואר הראשון עם כלל הסטודנטים במכללה.
3. חשוב ללוות את הסטודנטים ולתת להם ייעוץ אישי לאורך כל שנות התואר.
4. יש עדיפות ללימודים באותו קמפוס במשך כל תקופת הלימודים.
5. יש חשיבות לניטור שוטף של מצב הסטודנטים ולמתן תגבור לימודי מותאם אישית.
6. נדרש המשך שיפור השליטה בשפות עברית ואנגלית.
7. חשוב לתת סיוע כלכלי לכלל הסטודנטים הבדואים.
8. יש לעודד את הסטודנטים הבדואים ללמוד מגוון רחב יותר של תחומי לימוד.
9. יש יתרון למבחני קבלה שיהיו הן משותפים עם עוד מוסדות והן אחידים בין השנים.
10. נדרשת מחויבות המוסד לשילוב באקדמיה של צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב.
11. מוצע להעסיק במכללה עובדים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב, אשר יהוו מודל לחיקוי ויגבירו את תחושת השייכות של הסטודנטים הבדואים.
12. חשוב לוודא שניתן סיוע לכלל הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית הכללית במסגרת תוכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל, ללא קשר לתוכנית שער לאקדמיה.
13. נדרש שיפור התחבורה הציבורית למוסדות האקדמיים.

לסיום, יש לזכור שהמחקר ליווה את הפיילוט שער לאקדמיה בשלביו הראשונים, ואין עדיין תמונה מלאה על מחזור שלם בתוכנית. מדדי התוצאה שהוצגו בדוח הם תוצאות ביניים, והם מתייחסים למחזור הראשון. מכאן שכיום, בעקבות הפיילוט, יכולת ההסקה על השינויים מוגבלת. מעניין יהיה להמשיך ללמוד על יישום התוכנית במכללה האקדמית ספיר: השלב האחרון במחקר מתוכנן לסוף שנת 2019 וישפוך אור על מחזורים נוספים בפיילוט, על התפתחות הפיילוט ועל תובנות נוספות בעניין הפעלת הפיילוט ותוצאותיו. לאחר לימוד ממצאי המחקר ודיונים מקצועיים רבים, במאסר 2018 הפיצה הוועדה לתכנון ותקצוב קול קורא למוסדות אקדמיים להפעלה של התוכנית שער לאקדמיה החל משנת הלימודים 2018/19 (תשע"ט). מתוכנן מחקר שילווה את הרחבת התוכנית שער לאקדמיה למוסדות שזכו בקול הקורא. בין היתר יבדוק המחקר את היישום ודרכי העבודה. נושא נוסף שיש להתמקד בו עם הרחבת התוכנית למוסדות נוספים הוא גיוס הסטודנטים לתוכנית ורמת מאפייני הקבלה של הסטודנטים המצטרפים. זאת לנוכח הקושי בגיוס סטודנטים שהמכללה האקדמית ספיר התמודדה איתו ושצפוי להתגבר עם הרחבת התוכנית. בהקשר זה חשוב לבחון את פעילות תוכנית "רואד" (תוכנית הכוון לקריירה ולהשכלה גבוהה לתלמידי תיכון) בנושא זה ואת שילוב המאמצים עם משרד החינוך ובתי הספר התיכוניים ביישובים הבדואיים.

דברי תודה

תודה לצוות במכללה האקדמית ספיר על שיתוף הפעולה שזכינו לו בעת ביצוע המחקר - ללישי לביא, ילנה בר, עמרי ידלין, איציק זיוון, אלון גייר, אחמד איאד, אמיר מיטל, קמילה מילנר-לנדסקינד ושאר אנשי הצוות שסייעו בהעברת הנתונים המנהליים. תודה מיוחדת לסטודנטים בפילוט שער לאקדמיה שהשיבו על השאלונים ושיתפו אותנו במידע על השתלבותם באקדמיה.

תודה לעמיתינו בוועדה לתכנון ולתקצוב במועצה להשכלה גבוהה - ארן זינר, מרב שביב ויעל סימן טוב כהן, על השותפות בחשיבה על המחקר ועל ממצאיו. תודה לאיילה הנדין, מנהלת "תקווה ישראלית באקדמיה", על המשוב לדוח.

תודה לחברינו במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל - לבן שלומי, מרק מלקוביץ ואנה סברנסקי על הסיוע באיסוף הנתונים; לדליה בן-רבי על הליווי לאורך המחקר ועל הערותיה החשובות לדוח; לרעיה כהן על עריכת הלשון של הדוח, לאוולין אייבל על התרגום לאנגלית, לנביה בשיר ולפיידא נג'ים-אכתילאת על התרגום לערבית ולענת פרקו-טולדנו על העיצוב הגרפי.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
3	2. אתגרי ההשתלבות באקדמיה של האוכלוסייה הבדואית בנגב
6	3. תיאור התוכנית שער לאקדמיה
9	4. מערך המחקר
9	4.1 מטרת המחקר
9	4.2 אוכלוסיית המחקר
9	4.3 מקורות המידע ושיטה
13	4.4 המשך המחקר
14	5. מאפייני האוכלוסייה
14	5.1 מאפיינים אישיים ומשפחתיים
17	5.2 מאפייני קבלה והכנה ללימודים באקדמיה
19	5.3 ניסיונות קודמים להתקבל למוסד להשכלה גבוהה
20	6. הבחירה ללמוד במסגרת הפיילוט שער לאקדמיה
20	6.1 שיקולי הסטודנטים
21	6.2 שיקולי המכללה
22	7. מאפייני לימודים
22	7.1 תחומי לימוד
24	7.2 התמדה בלימודים
27	8. שנת שער לאקדמיה
27	8.1 תיאור המצב הלימודי בתום שנת שער לאקדמיה
28	8.2 סוגי הסיוע
30	8.3 הערכה של תרומת שנת שער לאקדמיה
35	8.4 חוויה אישית במוסד
36	9. שנה א'
36	9.1 סוגי הסיוע
38	9.2 המצב הלימודי בסוף שנה א'
43	9.3 הערכה של תרומת הפיילוט בשנה א'

46	10. תפקוד בלימודים
46	10.1 התמודדות עם הלימודים
47	10.2 שימוש במיומנויות קריאה וכתיבה בעברית
47	10.3 שימוש במיומנויות למידה נוספות
49	11. התוכנית "צעד לפני כולם"
50	11.1 בחירת תחום לימודים
51	11.2 מוכנות ללימודים באקדמיה
56	12. מגבלות המחקר
57	13. סיכום המסקנות וההמלצות
62	מקורות

רשימת לוחות

	לוח 1: מספר הסטודנטים הבדואים שהחלו ללמוד במכללה האקדמית ספיר, לפי שנה אקדמית ולפי דרך הקבלה ללימודים
8	
14	לוח 2: מין הלומדים במכללת האקדמית ספיר, לפי קבוצות אוכלוסייה
15	לוח 3: גיל בהתחלת הלימודים ויישוב מגורים, לפי קבוצות אוכלוסייה
16	לוח 4: המצב הכלכלי של הסטודנטים בשער לאקדמיה
17	לוח 5: רמת השכלה של המשפחה הגרעינית של בדואים בשער לאקדמיה
18	לוח 6: מאפייני קבלה ללימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה
19	לוח 7: שיעור הסטודנטים בפילוט שניסו קודם להתקבל למוסד להשכלה גבוהה
20	לוח 8: הדרכים העיקריות שבאמצעותן שמעו הסטודנטים על הפילוט
23	לוח 9: תחומי לימוד, לפי קבוצות אוכלוסייה
25	לוח 10: הפסקת לימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה
51	לוח 11: היכרות עם האקדמיה בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר
	לוח 12: שליטה במיומנויות למידה ושפה, בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר
53	

רשימת תרשימים

- 7 תרשים 1: תיאור התוכנית
- 13 תרשים 2: מקור המידע ושיטת איסוף הנתונים, לפי חודשים בשנת 2017
- 24 תרשים 3: שיעור הסטודנטים שסיימו את שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה
- 26 תרשים 4: סיבות להפסקת לימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 27 תרשים 5: ציון ממוצע בסוף שנת שער לאקדמיה, לפי מחזור בפילוט
- 28 תרשים 6: אחוז הסטודנטים שדיווחו על קושי במידה רבה או רבה מאוד בלימודים בשנת שער לאקדמיה, לפי סוג קורס
- 28 תרשים 7: השתתפות בסוגי הסיוע בשנת שער לאקדמיה
- 31 תרשים 8: תרומת הייעוץ מצוות הפילוט והסיוע הכלכלי בשנת שער לאקדמיה
- 32 תרשים 9: תרומת הכיתות הקטנות והנפרדות והסיוע החברתי שניתנים בשנת שער לאקדמיה
- 33 תרשים 10: תרומת סוגי הסיוע הלימודיים שניתנים בשנת שער לאקדמיה
- 34 תרשים 11: תרומת הפילוט לשיפור מיומנויות הלמידה והשפה בשנת שער לאקדמיה לפי מידת ההסכמה של הסטודנטים להיגד
- 35 תרשים 12: החוויה האישית של הסטודנטים במכללה בשנת שער לאקדמיה לפי מידת הסכמתם להיגד
- 37 תרשים 13: התפלגות מספר הקורסים הסמסטריאליים שבהם קיבלו הסטודנטים תגבור לימודי בשנה א' בפילוט שער לאקדמיה
- 37 תרשים 14: שיעור הסטודנטים שהשתתפו בסיוע בשנה א' בפילוט שער לאקדמיה
- 39 תרשים 15: מספר נקודות הזכות שצברו הסטודנטים עד סוף שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה
- 40 תרשים 16: התפלגות הציון הממוצע בקורסים האקדמיים בסוף שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה
- 41 תרשים 17: שיעור הסטודנטים בשער לאקדמיה שדיווחו בסוף שנה א' שהם זקוקים לסיוע נוסף, לפי סוגי הסיוע הלימודי שמוצע בפילוט
- 42 תרשים 18: מספר סוגי הסיוע הלימודי בשער לאקדמיה שהסטודנטים בסוף שנה א' דיווחו שהם זקוקים בהם לסיוע נוסף
- 44 תרשים 19: תרומת הייעוץ מצוות הפילוט והסיוע הכלכלי למסיימי שנה א' בשער לאקדמיה
- 45 תרשים 20: תרומת הסיוע בשנה א' בפילוט שער לאקדמיה
- 46 תרשים 21: תחושה בנוגע להתמודדות עם הלימודים
- 47 תרשים 22: תחושה בנוגע לשימוש במיומנויות קריאה וכתביה בעברית

- 48 תרשים 23: תחושה בנוגע לשימוש במיומנויות לימודים נוספות
- 50 תרשים 24: מחלקות מועדפות במכללה בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר
- 52 תרשים 25: שינויים בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" במידת ההיכרות עם האקדמיה ברמת הפרט בין שני מועדי ההשבה על הסקר
- 54 תרשים 26: שינויים בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" במידת השליטה במיומנויות למידה ושפה, ברמת הפרט, בין שני מועדי ההשבה על הסקר
- 55 תרשים 27: הערכת חשיבות התכנים בתוכנית "צעד לפני כולם"